

особенности личности в возрасте от 14 до 17 лет, имеющие значение в процессе расследования любого уголовного дела; 4) наиболее эффективные формы профилактического воздействия.

2. Как учение в структуре каждого из трех разделов криминалистики – криминалистической техники, криминалистической тактики и частной методики расследования отдельных видов преступлений. В криминалистической технике личность несовершеннолетнего обвиняемого изучается как объект, анатомические и физиологические признаки которого отображаются в следах. В криминалистической тактике – как объект тактического, в том числе психологического, воздействия. В криминалистической методике – как элемент криминалистической характеристики, на основании которой разрабатываются частные методики расследования отдельных видов преступлений.

Д.Г. Манько,

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут національного та міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ДІЯ ПРАВА ТА МЕХАНІЗМ ДІЇ ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Право є невід’ємною частиною побудови гармонійного співіснування сучасного суспільства. Воно не тільки формулює межі зовнішньої свободи (свободи діяти в суспільстві), але й виступає відображенням внутрішньої свободи індивіда (свободи бажати та вибирати бажане). Право є основоположною, особливою соціальною нормою. Але, вплив права на соціальні відносини, порядок та процедури відображення дії правових норм, та результати таких дій, є актуальним напрямом юридичних досліджень.

Мета статті. Дослідити сутність та аспекти співвідношення дії та механізму дії права.

Основний матеріал. Статика й динаміка дії права є елементами сутнісного складу правової реальності. Правова реальність є відносно новою категорією в правознавстві. За своїм змістом вона близька до таких суміжних категорій, як «правова дійсність», «правове життя» та «правова система», але не тотожна з ними, бо характеризує не тільки правові явища, а й процеси їх взаємодії та впливу на суспільні відносини.

Як підкреслює Ю. А. Тихомиров, «у наш час приходять усвідомлення соціально-корисної діяльності держави. Йдеться про гнучкий баланс установчих, легалізаційних, регулюючих, розпорядчих і контрольних функцій у різних сферах життя суспільства» [1, с. 7].

Правову реальність слід аналізувати саме через правові феномени (значення) та виділити методологічні підходи, способи осмислення правової реальності, які характеризують її різнобічно, а саме: правовий позитивізм, який характеризує зовнішній аспект правової реальності через сукупність правових норм, забезпечених примусовою силою держави; правовий об’єктивізм акцентує увагу на соціальній зумовленості права, його укоріненості в житті; правовий суб’єктивізм, у основі якого покладено класичні концепції природного права, характеризує ідейно-моральний аспект права, акцентує увагу на ідеї права, що розкривається у свідомості суб’єкта; правова інтерсуб’єктивність, або некласичні концепції природного права, які виявляються в процесі взаємодії суб’єктів, їх комунікації та інтерпретації інших підходів або позицій [2, с. 42].

Однією з найбільш ґрунтовних праць у сучасній вітчизняній юриспруденції, яка присвячена загальнотеоретичному дослідженню категорії «дія права», є монографія «Дія права: інтегративний аспект», яку підготував колектив авторів за редакцією Н. М. Оніщенко. У зазначеній праці була розглянута сутнісна складова дії права, проаналізована проблема існування певних меж дії права. Виділені та обґрунтовані два рівні дії права: формально-юридичний та реально існуючий – фактичний. Проведено порівняльне дослідження категорій «дія права» та «дієвість права» [3, с. 6].

На думку відомого російського вченого В. С. Нерсисянца, «дія права – це сукупність всіх форм прояву його юридичної сили». Слід зазначити, що В. С. Нерсисянц під юридичною силою права розуміє «офіційну, державно-владну обов’язковість як норм права, так і прийнятих на їх основі правових актів, окремих правових норм, і права в цілому як систему норм» [4, с. 57].

Поряд із цим В. І. Гойман у своїй праці «Дія права. Методологічний аспект» формує методологічну основу поняття «дія права», встановлює специфічні властивості категорії «дія права», обґрунтовує віднесення до неї таких правових інститутів, як правове регулювання, реалізація права та ін. [5, с. 35].

Смислове навантаження широко поширеного терміна «дія права» достатньою мірою не визначено. Внаслідок цього в його зміст вкладається різне значення. Найчастіше воно вживається в одному значенні з поняттями «правове регулювання», «реалізація права» й т.д. Це, безсумнівно, породжує додаткові труднощі при визначенні сутнісно-змістовних характеристик поняття «дія права».

Розгорнуте визначення поняття «дія права» вперше запропонував С. С. Алексєєв: «Під дією права слід розуміти шляхи й форми впливу права на суспільні відносини, а також способи реалізації юридичних норм у практичній діяльності людей та громадських утворень». Автор під «дією права» розуміє: «дія позитивного права, його реалізація», «процес функціонування об'єктивного права» [6, с. 71].

Д. А. Керімов зазначає, що «під дією права визнаються й форми впливу права, і способи здійснення правових приписів, і фактичні результати реалізації права. Основний недолік такого підходу полягає в тому, що дія права не ув'язується із сутнісними властивостями права, його природою, виступає щодо нього чимось зовнішнім, не обумовленим соціальним призначенням права». Автор наполягає, що «природу дії права неможливо зрозуміти поза зв'язком з природою права, з живністю соціальних суб'єктів, що перебувають у сфері його дії, з характером правоутворення, а отже, і характером соціальної системи, що зумовлює зміст права, сприйнятливість його адресатами тощо» [7, с. 31–33].

Потребує оцінки позиція авторів, котрі розглядають дію права в широкому й вузькому значеннях. А. С. Піголкін вважає, що у вузькому, або у «власному сенсі воно означає обов'язковість правових норм, дійсність їхніх вимог. Вона не обов'язково втілюється в реальній поведінці приватників суспільних відносин. Дія норм права у часі, у просторі й по колу осіб – це і є конкретний прояв дії права у власному розумінні» [8, с. 69].

В. І. Гойман пропонує таке визначення дії права: це – обумовлена соціально-економічними умовами, потребами та інтересами людей властивість (здатність) права в певному середовищі справляти інформативний і ціннісно-мотиваційний вплив на особистість, спільність людей та внаслідок цього забезпечувати відповідно до цілей, принципів і приписів права правомірний характер їхньої діяльності й учинків, досягнення цивілізованими засобами фактичних результатів і на цій основі сприяти утвердженню реального панування права в суспільних відносинах [9, с. 38].

Формуючи уявлення поняття «дія права», необхідно враховувати всю сукупність відносин, що виникають у сфері функціонування об'єктивного права, включаючи правотворення (нормотворчість), реалізацію та нереалізацію права, правозастосування, тлумачення й зловживання правом.

Фактично «дія права» об'єднує в собі як динаміку, так і статику права, причому динаміка права як процес фактичного прояву правового регулювання за своїм змістом є тією метою, у зв'язку з якою формується право у статичності – регулювання відносин.

Як зазначає В. С. Нерсєсянц: «...динаміка права й статика права – два тісно взаємозалежних стани й два взаємодіючих аспекти буття права як особливого соціального регулятора. З одного боку, саме офіційне встановлення права в його статичності (у вигляді системи правових норм, тобто того, що є загальнообов'язковим у даній державі) здійснюється на основі й відповідно до чинного права, у рамках і у формі регулятивного прояву його юридичної сили. Крім того, право діє в тих формах і сферах, які закріплені у статичному праві, «праві в книгах»» [10, с. 64].

Статика й динаміка права виступають як дві взаємопов'язані стадії (і форми прояву), що доповнюють і передбачають одна одну, єдиного процесу правового регулювання: щоб право діяло як регулятор, воно перш за все має бути встановлено як регулятор.

Але дія права значно ширша, ніж тільки здійснення права (реалізація, нереалізація, правозастосування). Процеси утворення та внесення змін в існуючі правові нормативи теж підпадають під дію права. Утворення права – це сукупність установлених процедур фіксації акта творіння права. У свою чергу внесення змін до цих актів творіння – це особливі процедури корекції або припинення діючих актів. Образно кажучи, ці процеси можна уявити собі на прикладі клітини. Вона існує, діє, виконує певну функцію, але ще й трансформується (виникає, зникає, змінюється), залишаючись (функціонально) клітиною.

Аналізуючи наведені твердження, можна дійти висновку, що дія права виявляється в певному суспільному середовищі, причому саме цим середовищем вона встановлюється та й на нього ж і справляє вплив.

Дія права не можлива без її формально-юридичної фіксації і не буде мати сенсу без фактично-

го впливу на суспільні відносини. Причому такого впливу, який відповідатиме духу й принципам права. По суті, дієвість права є основою для встановлення його цінності.

У зв'язку з тим, що право має відповідати реальним потребам суспільства, воно запрограмоване на можливість його корекції (внесення змін та ін.). Більш того, той колосальний масив прийнятих правових актів має бути впорядкованим (систематизація) та зареєстрованим компетентним органом (наприклад, Міністерством юстиції України).

Відтак, під дією права слід розуміти характеристику формування та устрою права, а також порядку здійснення ним регулювання та впливу на суспільні відносини. Слід зазначити, що визначення права – це лише характеристика системи, в свою чергу дія права – це відображення того, як ця система формується і втілюється у життя.

Відповідно стає можливим скласти систему дії права. Дія права класифікується на два елементи: 1) статика дії права; та 2) динаміка дії права. Статика дії права – «правонормування», складається з: 1) особливостей утворення права (формування принципів, формалізації норм, існуванні природних прав); та впорядкування (систематизація та реєстрація правових актів); 2) засад впливу та порядку регулювання (а) юридичних – нормативне регулювання; б) неюридичних – інформаційний та ціннісний вплив).

У свою чергу відображенням динаміки дії права є механізм дії права, який включає в себе такі підвиди: 1. Прямий (типовий) – це здійснення права; у свою чергу, здійснення права класифікується на такі підвиди: а) реалізація права (виконання, використання, дотримання); б) правозастосування. 2. Зворотний (нетиповий) – включає: а) нереалізацію права (спляче законодавство); б) зловживання правом; в) реакцію на правопорушення.

В свою чергу, механізм дії права – це конкретні алгоритми регулювання суспільних відносин та особливості впливу права на свідомість і поведінку людей. Це – втілення у життя характеру та цілей права. Основна регулятивна функція механізму дії права і юридико-логічний зміст дії права в цілому полягають у тому, щоб наявну абстрактно-загальну норму статичного права, тобто загальне правило для загального випадку, належним чином перетворити на актуальну «казусну» норму, тобто на конкретне правило для конкретного випадку, яке має впливати на поведінку конкретного члену соціуму.

Висновки. Сутність та призначення права розкривається у його дії. Ефективність правового регулювання та впливу на суспільні відносини зумовлена багатьма факторами, ключовими з яких є: якісне правонормування, правореалізація та правозастосування. У зв'язку з цим сучасна парадигма механізму дії права (для континентальної правової сім'ї) виглядає таким чином: від (легітимного) бажаного – до (легітимного й легального) належного – від належного – до (легального) здійснюваного. Тобто, рух іде від формування системи правових норм у статистиці до їх реального втілення у життя при динаміці дії права.

Не викликає сумніву положення про те, що подальші всебічні дослідження дії права та механізму його дії мають не тільки наукову але й цілком практичну цінність у питаннях функціонування правопорядку в контексті підвищення ефективності законодавства та зміцнення законності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихомиров Ю. О модернизации государства / Ю. А. Тихомиров // Журнал российского права. – 2004. – № 4. – С. 6–13.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х., 2008. Т.1: Теоретичні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України : [за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина]. – 728 с.
3. Дія права: інтегративний аспект : [монографія] : [кол. авт. ; відп. ред. Н. М. Оніщенко]. – К., 2010. – 360 с.
4. Нерсесянц В. Общая теория права и государства : учебник / В. С. Нерсесянц. – М.: НОРМА, 2000. – 552с.
5. Гойман В. Действие права (Методологический анализ) / В. И. Гойман. – Академия МВД РФ. – М., 1992. – 181 с.
6. Алексеев С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712с.
7. Керимов Д. Основы философии права / Д. А. Керимов. – М.: Мысль, 1992. – 191с.
8. Общая теория права [под ред. Пиголкина А. С.]. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 384 с.
9. Гойман В. И. Вказ. праця – С. 38.
10. Нерсесянц В. С. Вказ. праця. – С. 64.